

אוניברסיטת בר-אילן

חקירה זהותית של הורים בעקבות תהליכי חזרה בתשובה של
ילדיהם

חגי וייס

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך (M.A.) למחוק

בחוג למדע, הלכה וחינוך - למחוק

בבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

מחקר זה מבקש לתאר את החוויה ההורית של הורים, שילדיהם הבוגרים חזרו בתשובה ואת התמודדותם של ההורים לאורך התהליך. בנוסף מבקש המחקר לתרום תרומה תאורטית, ולברר האם בכוחו של תהליך גיבוש הזהות הדתית של הילדים לעורר חקירה זהותית בקרב ההורים. במידה שחקירה כזו מתעוררת, העבודה תתאר חקירה זו ואת ממדיה.

התפקיד ההורי מבוסס על קשר בין אישי אינטנסיבי המאופיין על ידי מחויבות, אחריות וטיפוח רגשי ומעשי ומחייב השקעות מרובות שאינן מוגבלות בזמן ומקום (כהן, 2007). מסירות הורית זו באה לידי ביטוי לא רק בשנות חייהם הראשונות של הצאצאים או במהלך שנות ההתבגרות ובמקרים רבים לא תם התפקיד ההורי אפילו עם בגרותם של הילדים (לויצקי, 2006).

מן הספרות בנושא החוויה הכללית של ההורות עולה, כי עוד קודם להולדת הצאצאים, מעצב ההורה פנטזיה אודות תפקודו של הילד בתחומי החיים השונים וכמיהה להצלחתו. כישלון של הילד עשוי ליצור אצל ההורה חוויה של אכזבה, כתוצאה מן הפער בין הפנטזיה למציאות (ליכט-וייניש, 2011). החוויה המתוארת בעקבות הפער בין הפנטזיה ההורית למציאות הקונקרטית מקבלת משנה תוקף בשל ייחודיות תפקיד ההורות על ההשקעה והמסירות האין-סופית הכרוכים בו.

הספרות המחקרית העוסקת בחוויה ההורית של הורים לבוגרים שחזרו בתשובה או יצאו בשאלה היא מועטה אך ניתן ללמוד ממנה באופן כללי, כי אכן סביב אירועי חיים משמעותיים אלו, עשויים להיווצר קונפליקטים בחוויה ההורית ומתחים ביחסים בין החוזר בתשובה לסביבתו. דורון (2013) למשל, ציין את יחסי המתח והמשבר עם ההורים כאחד מן המאפיינים המרכזיים בתהליכים של שינוי זהות, בין בחזרה בתשובה ובין ביציאה בשאלה ומתוך כך את העיסוק ההורי בשאלה: "איפה טעית?". החוויה ההורית במקרים אלו עשויה להיות מלווה ברגשות שליליים רבים ובתחושת אבל ואבדן על הפנטזיה ההורית (מוסקוביץ', 2008). יתר על כן, עשויים ההורים במקרים השונים לחוש פגיעה אישית בעקבות מה שיתכן ונתפס בעיניהם כדחייה של הזהות שהיו שואפים להנחיל לילדיהם.

ספרות רחבה עוסקת בחווייתם של חוזרים בתשובה/יוצאים בשאלה את תהליך גיבוש הזהות שלהם, אך כאמור, הספרות המתארת את חווית ההורים את התהליך היא

מועטה ודלה. אי לכך הצענו בעבודה זו לבחון את החוויה ההורית במקרה של חזרה בתשובה ביחס למקרה דומה - חווייתם של הורים שילדיהם יצאו מהארון (בהקשר לחשיפת זהותם המינית).

חזרה בתשובה, יציאה בשאלה או יציאה מן הארון הם כולם דוגמאות למקרים בהם הגילוי אודות זהותו החדשה של הצאצא עשוי לייצר מתח בחוויה ההורית כתוצאה מן הפער הפוטנציאלי בין המשאלה ההורית בנוגע לזהותו של הצאצא שלהם לבין המציאות הקונקרטית. מתח זה, עשוי להתעצם בשל המשמעות שמייחסת החברה להמרת זהות דתית או מינית. נושא התגובה ההורית ליציאת ילד מהארון נסקר בעבודה זו מתוך הנחה כי בין שני המקרים קיימות תמות משותפות, חוויות הוריות דומות ודפוסי התמודדות מקבילים, אם כי בוודאי ישנן גם תמות ייחודיות לכל נושא בפני עצמו.

רגע החשיפה בפני ההורים מתואר בספרות כרגע מכונן בתהליך והחוויה ההורית המתלווה אליו מתוארת כקשה ביותר. אריאל בר-נוי (2010), דה-מיקו, גיליאן, טרמבליי וצ'ארטרנד (D'amico, Julien, Tremblay & Chartrand, 2015) ואחרים (למשל: מזרחי, 2001; Saltzburg, 2004; Savin-Williams & Dubé, 1998) מתארים כי הגילוי עשוי לעורר קושי רב והלם עד כדי טראומה, רגשות של אבדן ומשבר גדול, תחושת אחריות ואשמה, חווית אבל, ניסיונות ההורים לשלוט בנטייה המינית של ילדיהם ומאבקי ההורים עם הנטייה המינית של ילדיהם.

בדומה לליכט-וויניש (2011), שהוזכרה בנוגע לפנטזיה ההורית ולצפיותיהם של ההורים מהילד, מציינת גם מזרחי (2001) בהקשר לגילויים של ההורים את הנטייה המינית של הצאצא, כי כתוצאה מהפער בין צפיותיהם למציאות החדשה – תופסים ההורים את עצמם כנכשלים בתפקיד ההורי ומפתחים תחושת אשמה. הדעה הרווחת במחקר היא, שחשיפת הפרט את נטיותיו החד מיניות בפני הוריו תביא למשבר ולקרע משפחתי היכול אף להסתיים בנתק משפחתי ועם זאת מחקרים שונים מלמדים כי יחסי הורים-ילדים רבים נשארים כשהיו או משתפרים לאחר גילוי (למשל: Grafsky, 2014; Kuhar, 2007; Savin-Williams & Ream, 2003).

מחקרים שונים (למשל: כהן-מלייב, 2008; Layton, Hardy & Dollahite, 2012; Vogel, 2015) מדגימים זרזים דומים אשר קידמו תהליכי חקירה זהותית בקרב מתבגרים ובוגרים מתהווים מרקעים שונים. בין היתר נמצא כי תחושת משבר עמוקה, קונפליקטים, זמני לחץ ומשבר או אירועים משמעותיים בחיים – עשויים לזרז תהליכי חקר, כמו גם

החשיפה לצורות חיים חדשות והצורך למצוא את שביל הזהב ולשלב בין העולמות. ממצאים אלו מחזקים את העובדה שתהליכים חיצוניים בסביבת החיים של ההורים עשויים להוות טריגרים לחקירת הזהות בגילאים מבוגרים יותר. גם גרוטבנט (Grotevant, 1987) הדגיש את החשיבות של ההקשר החברתי כך ששינויים בסביבה החברתית או המשפחתית עשויים לתרום לקידום של תהליכי חקר.

מרסייה (Marcia, 2010) סובר כי אירועי חיים משמעותיים ומשברים, יוצרים הפרה של האיזון הקוגניטיבי ובעקבות הפרה זו – מתעצבת הזהות מחדש. זהותו של הפרט ממשיכה ומתעצבת לאורך כל חייו ובכל פעם שמתהווה אתגר חדש – נפתח מעגל MAMA (moratorium-achievement-moratorium-achievement), אשר בעקבותיו מתפתח מבנה זהות חדש ועליון יותר. מרסייה מציין, כי עיקר החקירה בחיי האדם הבוגר תהיה בשלבים בהם ישנם מאורעות מאתגרי זהות (identity-challenging events).

מחקר זה כאמור, יתאר את חווית ההורים ואת דרכי התמודדותם לאורך תהליך החזרה בתשובה של הבן/הבת. בנוסף יתאר המחקר את החקירה ההורית שקיימו ההורים בעקבות תהליך גיבוש הזהות הדתית של ילדיהם ואת ממדיה.

לצורך מחקר זה רואיינו 15 הורים (בודדים או בזוגות) שאחד או יותר מילדיהם חזרו בתשובה בשלב הבגרות שלהם. רוב המוחלט של הנבדקים היו בסביבות שנות ה-50-60 לחייהם והם מגדירים את עצמם כחילונים או שבעבר היו. אל כלל המשתתפים במחקר הגענו באמצעות תפוצה רחבה של הודעות ברשת החברתית (WhatsApp) או באמצעות מכרים ששידכו ביננו.

לצורך עריכת מחקר זה נעשה שימוש בראיון חצי מובנה (שקדי, 2003) מתוך רצון לשמוע מחד את סיפור חייו של הנחקר תוך התייחסות לתיאור תהליך החזרה בתשובה של בנו/בתו בשפתו ובמילותיו ולהתמקד מאידך בחוויית ההורים את החזרה בתשובה ובאקספלורציה ההורית בעקבותיה. בהתאם לכך נפתחו הראיונות בבקשה כללית מן המרואייין לספר את סיפור החיים שלו תוך התמקדות בסיפור תהליך החזרה בתשובה של הבוגרות שלו ולאחר ההתייחסות הפתוחה נשאלו שאלות נוספות בהתאם למדריך הריאיון עד לרוויה.

פרוטוקולי הראיונות נותחו בשיטת הניתוח הנושאי (Thematic analysis) תוך ניסיון לעמוד על החוויות ההוריות העולות מן הסיפורים. מתוך קריאה חוזרת ונשנית של הראיונות החלו להתבהר ולצוף הנושאים העיקריים ששבו ועלו בראיונות השונים. תחילה בוצע תהליך קטגוריזציה ראשונית של הנתונים וניתנו שמות לקטגוריות השונות כך שבסך הכל עלו 19 קטגוריות ראשוניות. הנתונים השונים שעלו נערכו בטבלה גדולת מימדים ובהמשך להצגת הנתונים בטבלה נערכה קטגוריזציה ממפה על בסיס השכיחות והבולטות של הנתונים והקטגוריות הראשוניות כונסו לכדי 8 קטגוריות עיקריות. עיון מעמיק בקטגוריות שנוצרו העלה 3 תמות מרכזיות המתארות (א) את **חווית ההורים ביחס לתהליך והערכתו**, (ב) את **ההתמודדות של ההורים סביב תהליך החזרה בתשובה של הבן/הבת ו-ג) את החקירה הזהותית שקיימו חלק מההורים**.

ממצאי המחקר מעלים כי החוויה ההורית נעה לאורך ציר רחב מאוד בין שני קצוות: מן העבר האחד עומדת החוויה החיובית, חוויה של שמחה ביחס לתהליך, של קבלה ופתיחות, חוויה של שמחה ביחס לתוצרים של התהליך או לחלקים מהם, ותחושה שהתהליך הוביל למקום טוב וחיובי ועד כדי חוויה שהבן/הבת מגשימים פנטזיה הורית. מן העבר השני עלו חוויות כואבות, קשות ומאתגרות, המתארות פחד וחרדה, כעס גדול, חוסר הכלה, אכזבה, פגיעה ועלבון אשר מלווים בהידרדרות של היחסים ומריבות רבות עד כדי נתק ממשי בין ההורים לחוזרות בתשובה. החוויה ההורית על פי רוב היא דינמית ועשויה להשתנות לאורך התהליך, בהתאם לתפישת ההורים את התהליך **כנורמטיבי ולא קיצוני, כחיובי וכמיטיב או להיפך**. על אף האמור יש מקום לבחון האמנם תפישתם של ההורים את התהליך היא הגורם העיקרי המעצב את החוויה ההורית כפי שהשתקף ברבים מסיפורי ההורים או שמא ישנם גורמים משמעותיים נוספים כגון: הגישה עמה מגיעים ההורים כלפי התהליך, מידת הפתיחות שלהם ונכונותם לשתף פעולה או גורם אחר שלא עלה בעבודה זו.

עיקר ההתמודדות המעשית של ההורים כפי שמשקף מסיפוריהם, סובבת סביב מוקדים הקשורים לאורח החיים החדש שנוצר בעקבות התהליך והיא כוללת את המתח הנוצר סביב הצורך בהתאמת אורחות חייהם של ההורים לאורחותיו/ה החדשים של החוזרות בתשובה, כמו גם את הקונפליקטים והקשיים הנוצרים סביב התמודדויות הקשורות במשפחה המורחבת ואת ההתמודדות עם האתגר הנוצר סביב המפגש המשפחתי בשבתות וחגים. חלק רחב מן התמודדות של ההורים עם התהליך מתייחס לפן הקוגניטיבי

ובמובן זה מתמודדים ההורים עם תפיסות עולם ומעשים שאינם תמיד לרוחם מחד ועם הצורך לאפשר לצאצא לגבש את זהותו הדתית מאידך.

ממצאי המחקר ביחס לתקירת הזהות של ההורים מראים כי אכן, בכוחו של תהליך גיבוש הזהות הדתית של הבן/הבת לעורר חקירה מחודשת של הזהות בקרב ההורים. רוב ההורים שהשתתפו במחקר (כשני שלישי) דיווחו על חקירה מחודשת (ברמה זו או אחרת) של זהותם. החקירה הזהותית עליה דיווחו ההורים במחקר זה נוגעת בעיקר לזהותם הדתית, אך גם לזהותם ההורית ובמקרים מסוימים אף עוסקת בזהותם הזוגית. ממצאים אלו עומדים בהלימה לממצאים שנסקרו בעבודה בהקשר לתהליך היציאה מהארון, אשר מתארים חקירת זהות של ההורים בעקבות היציאה מהארון של ילדיהם.

ממצאי המחקר מלמדים כי קיים דמיון רב בין החוויה ההורית ביחס לתהליך החזרה בתשובה לבין החוויה ההורית ביחס לגילוי הנטייה המינית של הצאצא, בין תגובותיהם של ההורים לתהליך וכן קיים דמיון בכך שההורים עוברים תהליך ארוך עד שמגיעים לקבלה והשלמה, אם כי בשני המקרים לא כל הסיפורים מסתיימים בקבלה והשלמה.

בהתייחס לנושא חקירת הזהות ההורית מחזקים הממצאים שעלו בעבודה את רעיונותיו של אריקסון (1968) בנוגע לכך שתהליכי החקירה ממשיכים לאורך כל חייו הבוגרים של האדם ובאופן מיוחד קיימת התייחסות בעבודה גם למהלכים גינרטיביים שהניעו ההורים בשלב הפיריון (Generativity), כחלק מהניסיון להנחיל לילדיהם את זהותם ואת הערכים שהם מאמינים בהם. הממצאים מחזקים גם את רעיונותיו של מרסייה (Marcia, 2010) בנוגע לכך שאירועי חיים משמעותיים עשויים לעורר תהליכי חקר זהות ולפתוח מעגלי חקירה (MAMA) ובמובן זה, ניתן בהחלט להכליל את תהליך החזרה בתשובה של בן/בת כמאורע חיים משמעותי בחייהם של ההורים, אשר טומן בחובו פוטנציאל רב למתח בחוויה ההורית ומשבר ומתוך כך עשויה להתעורר חקירה זהותית בקרב ההורים.